

NAWOORD

Paulina Buxareu (spreek uit 'Paulina Boesjareeuw') verscheen in 1919. Josep Maria de Sagarra schreef zijn eerste roman op een beslissend moment in zijn leven. Hij was vierentwintig. De Eerste Wereldoorlog liep ten einde. Hij had net twee jaar in Madrid gezeten, waar hij zich in het *Instituto Diplomático y Consular* had voorbereid op een carrière als diplomaat, nadat hij in Barcelona zijn rechtenstudie had afgerond. 'Tot dan toe,' schrijft De Sagarra in zijn memoires, 'was mijn leven vrolijk en onbezonnen geweest (...) Vanaf dat moment zou alles moeilijk worden; alles zou bezoedeld worden door valsheid en verantwoordelijkheid.' De Sagarra was allang geen onbekende meer in de Catalaanse letteren. Er waren al drie boeken van hem verschenen, twee bundels lyrische poëzie en een narratief gedicht, en zijn eerste toneelstuk was in première gegaan in het prestigieuze Teatre Romea. Zijn familie en zijn vrienden gingen ervan uit dat hij in diplomatieke dienst zou treden en in zijn vrije tijd zou blijven schrijven. Maar dit idee lokte de jonge schrijver niet bepaald aan:

Aan de ene kant wogen mijn eigenliefde, de belofte aan mijn vader, de twee studiejaren in Madrid en het profijt dat ik behoorde te trekken van mijn rechtenstudie, die ik per slot van rekening met succes had afgerond. Met mijn intrede in het Corps Diplomatique verzekerde ik me van een goed bestaan, bracht ik mijn leven op orde, boog ik onder het juk en trok ik een muilkorf aan die tevens als voederbak dienst zou doen. Zelfs woog wat de mensen ervan zouden zeggen, de onelegante positie van iemand die gestudeerd heeft en een vervolgopleiding heeft afgerond en die vervolgens

op straat gaat lopen rondslechteren met de handen in de zak. Daartegenover stond dat ik weerhouden werd door mijn bokkige en verstokte hartstocht voor de vrijheid, dat ik weinig zin had om een bureaucraat van het overheidsapparaat te worden, dat ik wellicht twee of vier jaar in een Centraal-Amerikaans consulaat zou moeten doorbrengen, tussen reptielen, insecten en vadsige collega's, met het gevaar te versuffen, te ontwortelen of weg te kwijnen van heimwee, onderworpen aan een korpsgeest, aan invloeden, aan intriges en aan nog veel meer dat me, naarmate ik meer contacten opdeed en begon te ruiken aan het reilen en zeilen op het ministerie van Buitenlandse Zaken, veeleer afstootte dan dat het me aantrok. Wat bovenal woog was mijn literaire roeping, die voor mij buiten kijf stond, en mijn drang om het literaire strijdperk te betreden, om mijn tuintje te cultiveren en mijn winkeltje te koesteren; en dat kon ik alleen maar doen in Barcelona en niet in de een of andere min of meer schilderachtige haven aan de Atlantische of de Stille Oceaan. Het theater had me aangestoken en de journalistiek begon me aan te steken. Ik wist dat ons land onverbiddelijk is jegens deserteurs, dat schrijvers behoefte hebben aan een voortdurende wisselwerking met hun omgeving en contact met hun vrienden en vijanden. Ik had verschrikkelijk veel zin om te vliegen en de wereld af te reizen. Ik rook het einde van de oorlog en ik voelde me overal toe in staat. Maar ik wilde in totale vrijheid vliegen en niet afhankelijk zijn van een beschikking in het Staatsblad. (*Memoires*, vijfde deel: Twee jaar in Madrid, hoofdstuk v)

Dit is de gemoedstoestand van De Sagarra als Josep Carner, voorman van de neoclassicistische kunststroming het *Noucentisme* en de prins van de Catalaanse letteren op dat

moment, hem vraagt om een roman te schrijven. In 1908 had Carner nog zijn anathema uitgesproken over de romankunst, maar het *Noucentisme* had de Catalaanse taal en literatuur inmiddels gezuiverd van romantische en naturalistische excessen, en het werd tijd voor een nieuwe, noucentistische roman, waarmee Carner een groter publiek hoopte te bereiken dan de kleine culturele elite die de noucentistische poëzie en essayistiek afnam. Nadat hij een vruchteloze poging had ondernomen zelf een roman te schrijven, stelde Carner zijn hoop op zijn tien jaar jongere vriend en protégé Josep Maria de Sagarra, en hij droeg hem op de eerste waarlijk noucentistische roman te schrijven, dat wil zeggen een roman met een klassieke verhaalopbouw, die zich moest afspelen in de grote stad met archetypische personages zonder excentrieke drijfveren en diepe gronden, die in dienst stonden van het verhaal in plaats van andersom.

Voor een deel kwijt De Sagarra zich voorbeeldig van zijn taak. Maar in weerwil van de noucentistische poëtica put hij ook royaal uit de bronnen van de negentiende-eeuwse meesters, en met name het tweede deel van *Paulina Buxareu* wijst vooruit naar de twee andere, volstrekt eigenzinnige romans van De Sagarra. De verhaallijn is eenvoudig en de personages zijn inderdaad tamelijk archetypisch. Paulina is een typische ongetrouwde tante, Melrosada is een schoolvoorbeeld van de kunstenaar zonder talent, Víctor Buxareu is een echte burgerman, etcetera. Paulina is evenwel behept met een flinke dosis bovarisme, en verscheidene scènes waarin Melrosada de hoofdrol speelt zouden niet misstaan in *La Regenta* van Clarín, het hoogtepunt van de Spaanse romankunst in de negentiende eeuw. Neem bijvoorbeeld de scène waarin Melrosada op heldhaftige wijze een papa-gaai vangt, die waarin Melrosada's liefdesverklaring mislukt doordat een van zijn jarretels met een metalige 'kling' op

de vloertegels valt, zijn bezoek aan de dierentuin, en het aandoenlijke einde van het tweede deel:

Die avond dronk Melrosada de gifbeker leeg. Bij het uitkleden hield hij de kousebanden een hele tijd in zijn handen: hij keek er vol afschuw naar. Hij gooide ze met een vies gezicht op de grond. Maar toen hij tussen de lakens lag, overwoog hij dat het zijn eigen schuld was: hij voelde oprecht berouw, deed het licht aan, sprong uit zijn bed, pakte de kousebanden op en legde ze op het marmeren bovenblad van de ladenkast.

De Sagarra lijkt met zijn eerste roman tevens hulde te bewijzen aan Narcís Oller, de grondlegger van de moderne Catalaanse roman. De titel, met de voor- en achternaam van de 'heldin', doet denken aan Ollers laatste roman *Pilar Prim* (en natuurlijk ook aan andere meesterwerken uit de negentiende eeuw als *Eugenie Grandet* en *Anna Karenina*). Het thema van een vrouw die op latere leeftijd de ware liefde vindt en de conventies aan haar laars lapt, vinden we in beide romans terug, en zowel *Pilar Prim* als *Paulina Buxareu* gaan van start in vakantieoordelen waar Barcelonezen de zomer doorbrengen in een broeierige sfeer van latente sensualiteit en achterklap.

De Sagarra verkeert in noucentistische kringen omdat het *Noucentisme* de toon aangeeft als hij op het punt staat een beroep te maken van zijn literaire activiteiten, maar hij is absoluut niet van plan om zich te beperken tot hun neo-classicistische poëtica en de realistische meesters te versmadden. De jonge schrijver bewondert Flaubert, Clarín, Oller, etcetera, en hij wil niets liever dan hun romankunst continueren, actualiseren en zijn eigen stempel erop drukken. Dat laatste zal hij op geniale wijze doen in *Knoflook en pekels* en *Privéleven*, zijn tweede en derde roman. De Sagarra's debuutroman vormt de brug tussen de romaneske traditie en

zijn twee laatste, baanbrekende romans. Zo vinden we een aantal elementen van De Sagarra's eerste roman terug in *Knoflook en pekkel* en *Privéleven*. De grijze muis Melrosada (wiens naam letterlijk 'Rooskleurigheid' betekent) lijkt in sommige opzichten een voorstudie van de even middelmatige priesterstudent Quim. Ze wonen allebei in een pension. In beide pensions vertoeven twee geestelijken en de vertrouweling van Melrosada en die van Quim hebben dezelfde naam: Puntí. De Puntí van *Knoflook en pekkel* neemt Quim mee naar het bordeel. De Puntí van *Paulina Buxareu* neemt Melrosada mee naar een spiritistische sessie. Melrosada's koortsige vlucht over de Rambla van Barcelona na zijn bezoek aan het *café concert* wasemt een zelfde soort zompige hopeloosheid uit als Quims hallucinaties op de Rambla van Girona na zijn fatale onderhoud met de rector van het seminarie. Melrosada's bezoek aan het *café concert* lijkt vooruit te wijzen naar de excursie door de rosse buurt in *Privéleven*. In de derde roman van De Sagarra treffen we overigens ook een tante Paulina aan, met een zelfde drang om dienstmeisjes te terroriseren als die van Paulina Buxareu:

Na deze besognes kwamen de interne aangelegenheden van het huis, en hier waren de dienstmeiden steevast het hete hangijzer. Ze wilde een betrouwbaar meisje dat alles voor haar kon doen, dat niet uit dansen ging en geen vriendje had; maar dat was te veel gevraagd, en de hulp in de huishouding hield het ten hoogste een week bij haar uit. De kwestie van de dienstmaagd werd op den duur haar grootste kopzorg: aangezien ze niets te doen had, hield ze zich bezig met het kwellen van de arme ongelukkige die zich verhuurde als haar huishoudhulp. Bij het afrekenen keek ze op een kwart cent; ze bedacht een reeks bizarre strikvragen om de waarheid boven tafel te krijgen, en als de meid zei dat

ze een halve peseta had uitgegeven aan olie, verdacht ze haar ervan het geld aan wortels te hebben besteed. Als ze 's zondags vijf minuten te laat thuiskwam, spookte het beeld van vijftientig liefdesdrama's en vijftig verkrachtingen door Paulina's hoofd. (*Paulina Buxareu*)

Met haar dienstmeisjes – ze had er zes of zeven, want het werk in huis was nooit af en ze was verslaafd aan poetsen – lag ze voortdurend overhoop; op de een was ze jaloers en de ander kon ze niet uitstaan. De dienstmeisjes beduvelen haar, werkten haar op de zenuwen, bliezen haar oren vol met roddel en arglist. Als er een rechtstreeks uit het dorp bij haar in huis kwam, nog lauw van koeienadem en de tong van de knecht, spande tante Paulina de opstandige borst met het laken van het scapulier. Als ze vermoedde dat het grietje een vriend had, sloot tante Paulina zich met haar op in een kamer en probeerde haar te hypnotiseren als een slang. Als het meisje gedwee was, stemde ze in met onthouding. Als ze opstandig was, zat er niets anders op dan haar de deur te wijzen. (*Privéleven*)

In feite maken *Paulina Buxareu* en *Privéleven* deel uit van hetzelfde project: de evocatie van een Barcelona dat op het punt stond voorgoed te verdwijnen. De Sagarra wil de lezer het 'parfum van de geschiedenis' laten opsnuiven dat personages als Pilar Romani, de moeder van Bobby Xuclà in *Privéleven*, vergaren 'in de plooiën van hun gerimpelde huid'. In het naschrift bij *Paulina Buxareu* – dat me overigens erg doet denken aan het 'Gelukkig, bijna triest naschrift' bij *Stad in de mist* van Pío Baroja, een schrijver die De Sagarra bewonderde – zegt hij het zo: 'Paulina Buxareu [kon] vast niet bevroeden dat er zo'n aangenaam parfum van haar persoon in mijn ziel zou blijven hangen. Om dat parfum niet verloren te laten gaan, besloot ik aan de

geschiedenis van Paulina Buxareu te beginnen.' Het grote verschil tussen de eerste en de derde roman van De Sagarra is dat *Paulina Buxareu* volgens de verteller 'uitsluitend geïnspireerd [is] door die heldere, rooskleurige en lauwe geest die bekend staat als *sympathie*,' terwijl *Privéleven* veeleer geïnspireerd lijkt door de bloedrode, bijtende en gepeperde geest van *walging*.

Toen de jonge De Sagarra *Paulina Buxareu* schreef, voelde hij intuïtief aan wat in de tijd dat hij *Privéleven* schreef een rotsvaste overtuiging was geworden, namelijk dat de Eerste Wereldoorlog de nekslag had gegeven aan de door hem zo geliefde negentiende eeuw. De Sagarra was een cultuurpessimist. In 1959 schreef hij, naar aanleiding van de dood van Carles Riba: 'De technologische drang om alles wat natuurlijk is te vervangen door een oneindige hoeveelheid industriële surrogaten strekt zich uit tot het domein van de rede, het intellect, de wil en het karakter.' Deze scepsis ten aanzien van de vooruitgang, die hij in *Privéleven* uit volle borst verkondigt, komt aarzelend tot ontluiking in *Paulina Buxareu*. Ze wordt gepersonifieerd door de industrieel Víctor Buxareu, het archetype van 'de nieuwe mens' van de twintigste eeuw. We zien de meningen die de verteller – onmiskenbaar een zelfportret van de jonge schrijver – over Víctor ventileert in de loop van de roman omslaan. In het begin, als ze elkaar leren kennen in het vakantiedorp, noemt hij hem open en oprecht, superieur aan alle individuen van de kolonie, uitzonderlijk edelmoedig, enzovoort. Terug in Barcelona blijkt Víctor tamelijk saai, egoïstisch en laf, en aan het einde van de roman ontpopt hij zich als een karakterloze opportunist die zich verrijkt aan de Eerste Wereldoorlog.

De verteller legt een zelfde soort onbestendigheid aan de dag jegens andere personages: 'Ik moet bekennen dat Melrosada me afstootte, en ik weet niet waarom ik het idee had dat het huwelijk zijn onbeduidendheid had geïditi-

seerd. Later herzag ik mijn mening en vond ik hem eenvoudigweg een goed mens, net als vroeger.' Een personage dat hevig fluctueert in de waardering van de verteller is Lluïseta. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de persoonlijke situatie van De Sagarra op het moment dat hij *Paulina Buxareu* schreef. Voordat hij naar Madrid vertrok, was hij een relatie begonnen met Mercè Coll, een meisje uit Girona. In 1915 schrijft hij een gedicht voor haar, getiteld *A una nova amiga* (Aan een nieuwe vriendin), dat begint met de volgende regels:

*Avui, només de nostra coneixença
tinc el cor fresc com el celler del mas.*

Vandaag is mijn hart, alleen door onze kennismaking zo fris als de kelder van de boerderij.

Eind 1920 komt hij speciaal terug uit Berlijn, waar hij werkte als correspondent voor het dagblad *El Sol*, om met Mercè te trouwen. Eenmaal in Barcelona krijgt hij koudwatervrees. Tien jaar later vraagt hij Mercè Coll alsnog ten huwelijk, maar dan wil zij niet omdat ze hem te zeer veranderd vindt. Als hij enige jaren later trouwt met Mercè Devesa – op zijn drieënveertigste, ongeveer de leeftijd van tante Paulina als ze in het huwelijksbootje stapt – en een zontje krijgt, Joan de Sagarra, drukt hij zijn vrouw op het hart dat ze Joan niet te jong moet laten trouwen.

Ik maak me sterk dat De Sagarra al schrijvend heeft geprobeerd zijn innerlijke demonen te bezweren en dat *Paulina Buxareu* het resultaat is van een romaneske reflectie op de twee dilemma's waar de jonge schrijver op dat moment voor stond: echtgenoot of vrijgezel, diplomaat of schrijver. De verteller verklaart Lluïseta bijna zijn liefde, maar door een onbeduidende omstandigheid beseft hij dat hij helemaal niet van haar houdt. Lluïseta trouwt om de verkeerde

redenen. Tante Paulina trouwt om de verkeerde redenen niet: ze manoeuvreert zichzelf uit effectbejag in de rol van oude vrijster.

Melrosada is uiteraard de personificatie van het andere dilemma. Niet dat De Sagarra geen geloof heeft in eigen kunnen, maar hij beseft heel goed dat hij een groot risico neemt door zijn schepen achter zich te verbranden, en het is alsof hij met de tragikomische geschiedenis van deze kunstenaar zonder talent duidelijk wil maken, aan zijn vrienden en zijn familie, en bovenal aan zijn vader, dat hij geen lichtvaardig besluit heeft genomen, dat hij drommels goed weet wat er voor hem op het spel staat.

Om redenen die het bestek van dit nawoord te buiten gaan, werd Josep Maria de Sagarra verguisd door de ondergrondse geschiedschrijvers van de Catalaanse letteren gedurende de loden jaren na de Spaanse Burgeroorlog. Toen een groep jonge schrijvers in de jaren zestig *Privéleven* aanwees als een van hun belangrijkste inspiratiebronnen, erkende men schoorvoetend dat het inderdaad een tamelijk geslaagde roman was. *Knoflook en pekels* was ook niet slecht, maar spreidde een dolgedraaide virtuositeit tentoon die nergens toe leidde. Aan *Paulina Buxareu* hoefde men gelukkig geen woorden vuil te maken, want de eerste roman van De Sagarra was door de schrijver zelf reeds afgedaan als een jeugdzonde.

Ik betwijfel of schrijvers altijd de meest competente critici van hun eigen werk zijn, maar afgezien daarvan vermoed ik dat er extra-literaire overwegingen meespeelden in dit oordeel. Zoals ik al zei, is de schuchtere en wankelmoedige verteller in *Paulina Buxareu* overduidelijk een zelfportret van de schrijver. In zijn memoires en in de biografie van Lluís Permanyer (*Sagarra vist pels seus íntims*, Sagarra gezien door zijn intimi) komt De Sagarra naar voren als een gevoelige, verlegen en onzekere jongeman. Vanaf het moment dat hij besluit beroepsschrijver te worden, begint hij

evenwel te werken aan een publiek imago dat zo ongeveer tegengesteld is aan zijn ware aard: een joviale bon vivant met een vlijmscherpe tong, een feestbeest en een ladykiller die elke avond op het terras van Hotel Colón te vinden is, omringd door een schare bewonderaars. De Sagarra is er namelijk van overtuigd dat het imago van gevierde ster-auteur de beste reclame is voor zijn theaterstukken en columns. Van de weeromstuit wordt zijn stijl markanter en gespierder, en als hij tien jaar na zijn romandebuut *Knoflook en pek* publiceert, waarin de De Sagarra zijn personages bestiert als een trotse Griekse god, verloochent hij de be-deesde en fijnbesnaarde schrijver van *Paulina Buxareu*.

Frans Oosterholt